

НОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УСНОГО СПІЛКУВАННЯ

ПРИНЦИПИ ВІДБОРУ МАТЕРІАЛУ ДЛЯ НАВЧАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ВИКОРИСТОВУВАТИ ПАРАЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ В УСНОМУ СПІЛКУВАННІ

Грабова С.В.

Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка

Проблема визначення принципів відбору навчального матеріалу в методиці навчання іноземних мов закономірно виникає з потреби відібрати науково обгрунтований матеріал та певним чином систематизувати його. Вирішення цього питання є однією з передумов ефективного навчання.

У сучасних дослідженнях з проблеми визначення принципів відбору соціокультурного матеріалу, а саме для навчання усного спілкування у взаємозв'язку його вербального та невербального компонентів, питання відбору паралінгвістичних засобів усного спілкування вирішувалось відповідно до мети навчання. Так, виділено принципи відбору матеріалу для навчання невербальних засобів усного спілкування на уроці іноземної мови у початковій школі (Должникова 2000:115). Визначено принципи відбору невербальних засобів усного спілкування для шкільного курсу французької мови (Баженова 2000:56). Сформульовано критерії відбору невербальних одиниць для розвитку умінь професійно-ділового спілкування спеціалістів в галузі навчання іноземних мов (Кавнатская 1999:102). Але питання відбору матеріалу для навчання майбутніх вчителів використовувати паралінгвістичні засоби в усному спілкуванні англійською мовою розроблене не було.

Мета цієї статті – проаналізувати сучасні публікації з вищезазначеної проблеми та на їх основі визначити принципи відбору матеріалу для навчання майбутніх учителів використовувати паралінгвістичні засоби в усному спілкуванні англійською мовою. Завданнями статті є проаналізувати сучасні дослідження з проблеми, сформулювати основні та допоміжні принципи відбору матеріалу, науково обгрунтувати їх зміст.

Проаналізуємо принципи відбору, запропоновані вищезазначеними вченими, та відобразимо результати у Табл. 1. До принципів відбору матеріалу для навчання невербальних засобів усного спілкування на уроці іноземної мови у початковій школі належать принцип єдності вербальних та невербальних засобів спілкування; врахування культурно-специфічних особливостей невербальних засобів спілкування; потреби конкретних невербальних засобів у рамках сюжету та ситуацій, передбачених підручником (Должникова 2000:115). У дослідженні не конкретизовано зміст принципів. Можливо, у цьому немає потреби, оскільки назви принципів є досить поширеними і частково містять пояснення щодо кожного з них. Так, назва першого принципу підкреслює спрямованість відбору матеріалу на навчання спілкування у взаємозв'язку його вербального та невербального компонентів. Другий принцип віддзеркалює соціокультурний підхід, який враховує відмінності у невербальних системах рідної та іноземної культур. Третій принцип дозволяє відібрати невербальні засоби, що відповідають тематиці підручника. Можливо, доцільно було б виокремити й принцип, що відображав би специфіку навчання у початковій школі. Хоча імпліцитно, така специфіка відображена у третьому принципі, оскільки підручник має враховувати особливості навчання у початковій школі.

В іншому дослідженні визначено принципи відбору невербальних засобів усного спілкування для шкільного курсу французької мови (Баженова 2000). Проаналізуємо запропоновані принципи. Згідно з принципом функціональності відібрано ті жести, що існують у повсякденній свідомості носія мови, та виключено нестабільні, нестійкі жести. Вважаємо, що зміст цього принципу розкрито не повністю. Запропоноване пояснення скоріше відповідає принципу достатнього мінімуму.

Принципи відбору паралінгвістичних засобів спілкування

Автор	Ступінь навчання	Мова	Принцип відбору	Зміст принципу	Критичний аналіз
С.А. Должнікова	Початкова школа	Нім.	1. Єдність вербальних та невербальних засобів спілкування. 2. Врахування культурно-специфічних невербальних засобів спілкування. 3. Потреба конкретних невербальних засобів у рамках сюжету та ситуації, передбачених підручником.	Пояснення змісту немає.	Можливо, у поясненні немає потреби, оскільки назви принципів розкривають їх сутність.
Н.Г. Баженова	Середня школа	Франц.	1. Функціональності. 2. Диференціації з рідною культурою. 3. Екзотичності. 4. Системності. 5. Кореляції мовленнєвого матеріалу з немовленнєвим. 6. Відповідності програмному матеріалу. 7. Достатнього мінімуму.	Повсякденні жести та виключення нестійких жестів. Подолання лінгвокраїнознавчої інтерференції. Жести, що відсутні у рідній комунікативній системі. Пов'язаний з принципом тематичної та ситуативної співвіднесеності. Мовленнєвий матеріал взаємопов'язаний з немовленнєвим. Максимально наближає учнів до повноцінного комунікативного акту.	Зміст принципу розкрито не достатньо, його можна віднести до принципу 7. Різниця у змістах другого та третього принципів немає. Назва принципу не відповідає змісту. Зміст принципу дублює його назву. Поки що програми не містять відповідного матеріалу. Зміст не розкриває сутності принципу.
Автор	Ступінь навчання	Мова	Принцип відбору	Зміст принципу	Критичний аналіз
Л.Д. Литвинова	Пед. класи школи	Англ.	1. Релевантні параметри відбору вербальних/невербальних одиниць: 1.1. Ситуативна спрямованість. 1.2. Соціокультурна маркованість. 1.3. Зв'язок з дискурсом. 2. Загальні критерії відбору одиниць спілкування: 2.1. Необхідність і достатність. 2.2. Типовість і достовірність. 2.3. Сучасність. 2.4. Соціокультурна цінність. 2.5. Функціональність.	Співвіднесеність одиниці спілкування з конкретною ситуацією. Використання конкретної одиниці спілкування у розкритті теми, характерної для комунікації у даній мовній спільноті. З якимось конкретним етнокультурним контекстом. Сприяють здійсненню ефективного міжкультурного спілкування. Пояснення змісту критеріїв 2.1. – 2.5. немає.	Зміст принципу 1.1. та 1.2. входить до змісту принципу 1.3. Зміст підходить до будь-якого принципу. Назва принципу є досить загальною. Пояснення не розкриває сутність критеріїв. Невідомо, яким чином визначаються необхідність, достовірність і т.д.

Продовження Табл. 1

			3. Додаткові критерії (на рівні візуальної групи): 3.1. Однозначність. 3.2. Яскравість. 3.3. Образність. 3.4. Можливість інтерференції з рідною культурою. 3.5. Диференційність засвоєння. (на рівні тактильної групи): 3.6. Співвіднесення з фоновими знаннями учнів. 3.7. Сполучуваність з вербальними одиницями. 3.8. Виділення суттєвого з точки зору формування соціокультурної компетенції.	Пояснення змісту додаткових критеріїв немає.	Дублювання принципів 2 та 2.4. Різниця у змістах критеріїв 3.2. та 3.3. немає. Частково входить до критеріїв 1.2., 2.4. Сутність критерію незрозуміла. Невідомо, чому критерії 3.6. – 3.8. виділяються саме до тактильної групи, адже вони підходять і до візуальної.
--	--	--	--	--	---

Наступним принципом є принцип чіткої диференціації з рідною культурою. Виокремлення такого принципу цілком слушно обґрунтовано тим, що при семантизації паралінгвістичних засобів соціально далекої культури виникає лінгвокраїнознавча інтерференція. За принципом екзотичності відібрано ті паралінгвістичні засоби, що відсутні у рідній комунікативній системі. Необхідно зазначити, що зміст цього принципу частково входить до змісту принципу диференціації з рідною культурою, оскільки жести, відібрані за принципом екзотичності, також спрямовані на подолання інтерференції. Тобто має місце дублювання принципів.

Наступний принцип – принцип системності, який пов'язано з тематичною та ситуативною співвіднесеністю. На наш погляд, зміст цього принципу радше потребує назви тематичності або ситуативності, ніж системності. Тобто у цьому випадку назва принципу не відповідає його змісту.

Принцип кореляції мовленнєвого матеріалу з немовленнєвим визначено як необхідний, оскільки мовленнєвий матеріал перебуває у тісному взаємозв'язку з немовленнєвим. Необхідність цього принципу не викликає сумнівів, тим більше, що він зазначається й в інших працях з проблеми (Должникова 2000; Крейдлин 2002 та ін.).

У зв'язку з принципом відповідності програмному матеріалу виникає запитання: чи містять програми відповідний матеріал? Наскільки нам відомо, чинні програми поки що не містять такого матеріалу.

За принципом достатнього мінімуму цілком обґрунтовано відібрано матеріал, що максимально наближає учнів до повноцінного комунікативного акту французькою мовою (Баженова 2000:62).

Таким чином, у багатьох вищепроаналізованих принципах відбору матеріалу спостерігається дублювання їх змісту або невідповідність назви принципу його змісту. Крім того, принцип відповідності програмному матеріалу на сучасному етапі не може бути врахований, оскільки сучасні програми поки що не містять відповідного матеріалу. Проте принципи чіткої диференціації з рідною культурою, кореляції мовленнєвого матеріалу з немовленнєвим вважаємо обґрунтовано необхідними у зв'язку з принципами навчання іноземних мов (принцип урахування рідної мови) та з природою невербальних засобів спілкування (взаємодія вербального та невербального компонентів в усному спілкуванні).

У роботі Л.Д.Литвинової визначено релевантні параметри відбору вербальних / невербальних одиниць; загальні критерії відбору одиниць спілкування та додаткові критерії відбору невербальних одиниць для педагогічних класів школи. До релевантних параметрів відбору вербальних / невербальних одиниць віднесено ситуативну спрямованість, тобто потенційну співвіднесеність одиниці спілкування з конкретною ситуацією; соціокультурну маркованість – використання конкретної одиниці спілкування у розкритті теми, характерної для комунікації у даній мовній спільноті; зв'язок з дискурсом (з якимось конкретним етнокультурним контекстом) (Литвинова 2000:100).

Загальними критеріями відбору одиниць спілкування Л.Д.Литвиною визначено необхідність і достатність (сприяють здійсненню ефективного міжкультурного спілкування); типовість і достовірність; сучасність; соціокультурну цінність; функціональність (Литвинова 2000:100).

Додатковими критеріями відбору невербальних одиниць Л.Д.Литвинова назвала на рівні візуальної групи – однозначність, яскравість, образність, можливість інтерференції з рідною культурою; диференційність засвоєння – продуктивне / репродуктивне; на рівні тактильної групи – співвіднесення з фоновими знаннями учнів, сполучуваність з вербальними одиницями, виділення суттєвого з точки зору формування соціокультурної компетенції (Литвинова 2000:102). Тобто у вищезазначеній роботі, порівняно з вищепроаналізованими, принципи відбору матеріалу розглядалися досить детально: визначено загальні та додаткові критерії. Хоча при цьому не враховано важливий принцип взаємозв'язку вербального та невербального спілкування. У перших двох проаналізованих роботах цей принцип

взято до уваги. Крім того, присутнє дублювання змісту ряду принципів (соціокультурної маркованості, соціокультурної цінності та виділення суттєвого з погляду формування соціокультурної компетенції). Не повністю врахована мета навчання. Адже матеріал відбирався для педагогічних класів. Можливо, доцільно було б врахувати педагогічну спрямованість, а саме особливості організації взаємодії між вчителем та учнем, у тому числі, й засобами невербального спілкування.

Вищевикладений аналіз є підґрунтям для вирішення питання визначення принципів відбору матеріалу для навчання майбутніх учителів використовувати паралінгвістичні засоби в усному спілкуванні англійською мовою. Ми врахуємо проаналізовані принципи, що є релевантними для нашої мети, та будемо намагатись уникати дублювання принципів та їх змісту, що має місце у вищезазначених роботах. Визначаючи принципи, вважаємо за доцільне застосувати науковий підхід, а саме врахувати дані методики навчання іноземних мов, суміжних наук та мету навчання (навчити майбутніх учителів використовувати паралінгвістичні засоби в процесі спілкування англійською мовою).

Розглянемо результати наукових досліджень з методики навчання іноземних мов та суміжних наук, що стосуються невербального спілкування. Так, праці з лінгвістики (Васильєва 2002; Крейдлин 2002; Чанышева 1984 та інші) вказують на взаємозв'язок вербального та невербального спілкування.

Г.Ю.Крейдлін зазначає, що жести можуть повторювати або дублювати актуальну мовленнєву інформацію (*показувати пальцем, очима або навіть головою – ці жести часто, а іноді й обов'язково супроводжують дейктичні займенники та прислівники це, ось, туди і т.д.*). Жести та кінетична поведінка в цілому може суперечити мовленнєвому висловлюванню. Жести можуть заміщати мовленнєве висловлювання (*кивок*). Жест може підкреслювати або посилювати певні компоненти мовлення (*кінема "ось який великий"*). Жести можуть доповнювати мовлення у смисловому плані (*слова погрози "Дивись у мене!"*, що доповнюються жестом *пригрозити пальцем або кулаком*). Жести можуть виконувати роль регулятора мовленнєвого спілкування, бути засобом підтримки мовлення, сигнал зворотного зв'язку (*кивок*) (Крейдлин 2002:63). Тобто основні функції паралінгвістичних засобів спілкування реалізуються у взаємозв'язку з лінгвістичними засобами. Це означає, що володіння паралінгвістичними засобами усного спілкування включає в себе не тільки уміння їх використовувати, але й знання номінацій жестів, їх лінгвістичних аналогів. Отже, під час відбору паралінгвістичних засобів усного спілкування необхідно забезпечувати їх лінгвістичний супровід. Саме тому ми пропонуємо застосувати у відборі матеріалу принцип взаємозв'язку вербального та невербального спілкування.

Дані паралінгвістики, невербальної семіотики (Колшанский 1974; Крейдлин 2002 та інші) визначають види паралінгвістичних засобів усного спілкування, класи та типи жестів. Ця інформація надає можливість визначити, серед яких саме видів невербальних засобів усного спілкування доцільно відбирати матеріал. Як зазначає Г.Ю.Крейдлін, основними науками, що входять до невербальної семіотики, є паралінгвістика, кінесика, окулесика, гаптика та проксемика (Крейдлин 2002:17). Паралінгвістичні засоби мови тіла відрізняються від фізичних дій, що супроводжуються мовленням, тим, що мають умовні значення, які можуть дуже різнитись залежно від культури. Наприклад, у багатьох європейських культурах вживаються такі засоби:

- жести (наприклад, трясти кулаком на знак протесту);
- вираз обличчя (посмішка, похмурий погляд);
- поза (різко сісти у відчаї або нахилитися вперед на знак зацікавлення);
- контакт тіла (поцілунок, потиск рук);
- проксемика (наблизитись, відсторонитися) (Загальноєвропейські рекомендації... 2003:89).

Виокремлення видів паралінгвістичних засобів надасть можливість порівняти їх в усному спілкуванні рідною та іноземною мовами та відібрати ті, що найбільш різняться. Тобто за допомогою відібраних таким чином паралінгвістичних засобів усного спілкування